

Міністерство освіти і науки України
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
Кафедра української мови та літератури

ФІЛОЛОГІЧНІ ДІАЛОГИ

Випуск 4

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ІЗМАЇЛ – 2017

УДК 81(08)

Філологічні діалоги: Збірник наукових праць. – Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2017. – Вип. 4. – 288 с.

У збірнику вміщено статті, присвячені проблемам сучасної гуманітаристики. До видання включено матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Сучасна україністика: проблеми мови, літератури й культури» (Ізмаїл, 2016, 27 травня). Авторами публікацій є викладачі та магістри Ізмаїльського державного гуманітарного університету, а також відомі вчені провідних вищих навчальних закладів і наукових установ України.

За зміст статей і правильність цитувань відповідальність несуть автори.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Кічук Я. В. – доктор педагогічних наук, професор, ректор Ізмаїльського державного гуманітарного університету, головний редактор.

Циганенко Л. Ф. – доктор історичних наук, професор, проректор з наукової роботи Ізмаїльського державного гуманітарного університету, заступник головного редактора.

Кіраль С. С. – доктор філологічних наук, професор кафедри української та класичних мов Національного університету біоресурсів і природокористування України, Почесний професор Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Ключек Г. Д. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Почесний професор Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Шевчук Т. С. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри загального мовознавства, слов'янських мов та світової літератури

Райбедюк Г. Б. – кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови і літератури, відповідальний редактор.

Циганок І. Б. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури.

Томчук О. Ф. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, упорядник видання.

Щетиніна С. В. – завідувач редакційно-видавничого відділу Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Рецензент – доктор філологічних наук, професор Київського національного лінгвістичного університету **Мейзерська Т. С.**

Друкується за ухвалою вченої ради Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 20 жовтня 2016 р.)

Микола Жулинський

«МИ МУСИМО НАВЧИТИСЯ ЧУТИ СЕБЕ УКРАЇНЦЯМИ ...»

Iван Франко і проблема культурної ідентичності в історичному та сучасному світі: До 160-річчя від дня народження та 100-річчя від дня смерті Івана Франка

Відходив у вічність цей універсальний український геній у день похмурий 28 травня 1916 року. Остання в житті Івана Франка ніч була неспокійною, тривожною, майже без сну. Знесилений хворобами, безпорадний поет раз-у-раз намагався піднятися з ліжка, поривався до вікна, до світла, але в саду, затіненому горіхом, ніблунями і вишнями, нічого не проглядалося. Нетерпеливо чекав ранку – хотів побачити сонце. Але небо було щільно загорнуте в густі хмари і годі було очікувати, що незабаром розвидниться. Не дочекався. Геть вимучений невтишними болями, візіями містично-релігійного змісту, переживаннями за долю рідних і самотністю, цей провісник вільної, соборної незалежної України так і не дочекався зустрічі зі сонцем і відішов о 16 годині [1, с. 300-301]. І рівно в цій годині, в ту мить, коли хтось із доглядачів хворого зупиняв годинник, а інший завішуває дверкало рядном, крізь густі хмари пробилося сонце, яскравими променями пронизало сад і висвітлило вітальню, в якій на цератовому дивані впокоївся навіки духовно-інтелектуальний будівничий «золотих мостів зrozуміння і спочування» між народами, культурами і віруваннями. На його страдницькому обличчі закарбувалася велика втома і тяжкі фізичні й морально-психологічні страждання.

Був в останні роки свого життя самотнім і фізично безпорадним. Обидва сини, бо найстаршого Андрія батько поховав три роки тому, були на фронтах Першої світової війни. Старший син Тарас, учитель гімназії, воював в австрійській армії на італійському фронті, молодший Петро, студент політехніки, пішов добровольцем до Українських Січових Стрільців, а донька Анна виїхала напередодні війни до своєї батьки до Києва. Мудра, розважлива його помічниця, дружина Ольга Федорівна переживала гострі напади спадкової душевної хвороби і перебувала в лікарні для душевнохворих. Проте цей фанатично відданий творчій праці письменник і учений, пінущений тяжкими обставинами життя, паралічем рук, безсонням, переслідуваннями духами-демонами, хворими – на межі повної сліпоти – очима, тягнув до останніх днів свого життя, мов той віл, воза національного обов'язку.

*Як віл в ярмі, отак я день за днем
Свій плуг тяжкий до краю дотягаю;*

Немов повільним спалююсь вогнем...

І весь цей тяжкий щоденний труд на ниві національної літератури, науки, культури, освіти, політики, видавничої справи заради одного, ще в ранній юності винирівного і осмисленого національного ідеалу: духовне воскресіння рідного народу в ім'я його світлої будущини, піднесення «почуття національної свідомості й підприємливості в масах усього русько-українського народу», майбутня його горда історія в народів вольних колів». Бо глибоко вірив, що український народ осягне цей ідеал національної самостійності в усякім погляді, культурним і політичним».

*O, ні! Не самі сльози і зітхання
Тобі судились! Вірю в силу духа
І в день воскресний
твоєого повстання.*

Summary

сумнозвісного «дипломата» Сергія Лаврова – поета і «миротворця») (10. 12. 015. с. 4). У наведених прикладах вставлені компоненти експресивно марковані й актуалізують емоції, що виражають неприйняття такої політичної дійсності, зокрема нечесності, фальшивості, суцільної продажності. Отже, як свідчить матеріал, такі синтаксеми здатні емоційно «заражати» весь текстовий простір, привертати увагу читача, спричиняти у нього емоційний відгук.

У логічному семантичному типі, специфіка якого – актуалізація ознаки певного слова в базовій частині речення, спостерігаємо специфічне винесення вставленої конструкції за межі речення, що сприймається як інноваційне явище в сучасній газетній мові. Напр.: *При цій аргументації минулих домовленостей у церковних справах Владика подав приклади зустрічей у минулому від 1964 року між папами та вселенськими патріархами (Константинополя), немов тут є подібності між Царгородом та Москвою. (Це порівняння Царгорода з Москвою трохи тривожить. Що думав Владика Борис?)* (18. 02. 2016. с. 2). Таке ненормативне розташування парентетичної одиниці посилює експресію висловлення, справляє ефектне враження на читача, чим і створює потрібний авторові стилістичний колорит тексту загалом.

Отже, цілком закономірно, що в реєстр типових синтаксических експресем досліджуваного газетного видання входять також і різні семантичні типи парентетичних конструкцій, які послідовно реалізують настанову на експресію. Найбільш експресивним забарвленням характеризуються висловлення, які мають у своєму складі вставлення оцінного семантичного типу. Особливості їх уживання розширяють загальнотеоретичні уявлення про явище парентези, оскільки, як засвідчує проаналізований матеріал, такі вставлення втрачають відтінок необов'язковості, додатковості. Окрім уточнення, пояснення, інформативності, вони можуть передавати модальну, оцінно-емоційну та прагматичну інформації і важать не менше за формально основний текст. Вивчення експресивного потенціалу парентетичних конструкцій у комунікативному просторі сучасної газетної мови потребує уважного лінгвістичного осмислення і може бути продовжене у багатьох аспектах проблеми.

Список використаних джерел

- Грицина В. І. Інфраструктура речення публіцистичного стилю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фіол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. І. Грицина. – Запоріжжя, 2002. – 20 с.
- Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : [монографія] / І. Я. Завальнюк. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 400 с.
- Загнітко А. П. Структурні і семантичні різновиди українських синтаксических інновацій / А. П. Загнітко // Лінгвістичні студії : зб. наук. праць / наук. ред. А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2003. – Вип. 11. – Ч. I. – С. 135-147.
- Пилинський М. М. Експресивність стилю масової політичної інформації // М. М. Пилинський // Мовознавство. – 1977. – № 5. – С. 35-46.
- Українська мова. Енциклопедія / [редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.] / В. М. Русанівський. – К. : Вид-во «Укр.енцикл.», 2000. – 752 с.
- Чабаненко В. А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови / В. А. Чабаненко // Мовознавство. – 1984. – № 2. – С 11-18.

Topchiiy Larisa. Expressive peculiarities of the parantetic constructions in the modern newspaper language.

Parenthetical constructions occupy one of the most important place in the newspaper language as syntactic markers of expressivity. The article deals with the author's attempts to analyze expressive and stylistic potential of the parenthetical components, considers ways of expressivity realization in them on the material of the newspaper "Literary Ukraine".

Key words: parenthetical constructions, expressive potential, emotional value.

УДК 372.882

Лариса Удовиченко

ПРОБЛЕМА ТЕОРІЇ ТА ТЕХНОЛОГІЇ АНАЛІЗУ ОБРАЗІВ-ПЕРСОНАЖІВ У СУЧASNІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто основні напрями розвитку теорії та технології аналізу образів-персонажів у методиці навчання літератури. Автором визначено основні принципи для добору змісту навчання та організації навчального процесу на різних етапах розвитку методичної науки. Особливу увагу зосереджено на вагомому внеску українських учених-методистів у розробку технології вивчення національного і загальнолюдського змісту образів-персонажів.

Ключові слова: теорія, технологія, методика, національний, загальнолюдський.

Підвалини методики літератури як науки, за справедливим твердженням О. Мазуркевича [4, с. 19], складаються не лише тоді, коли вводиться в школі література як навчальний предмет, а в часи, коли виникає потреба навчання підростаючого покоління розуміти писемні тексти, керуватися ними в різних життєвих ситуаціях, а підходи до вивчення літературних творів та аналізу зображеніх у них осіб завжди передбачали обговорення вічних життєвих цінностей та ідеалів, мотивів духовного служіння суспільству.

Ще у найдавніші часи теорія і технологія вивчення образів-персонажів художніх творів повною мірою залежала від філософії освіти та навчання загалом, від розуміння ролі освіченої людини в духовному і громадському житті суспільств. Про це свідчать перші поетики, що поступово з'являлися і поширювалися у Давній Русі («О образех» Георгія Хіровоска в Ізборнику Святослава за 1073 р., Ізборник за 1076 р.).

Писемні тексти, що використовувалися у школах до XVI ст., носили, переважно, релігійний характер. Їх вивчення, в першу чергу, передбачало засвоєння змісту книг та інтерпретацію духовних постатей. Так в учнів формувалися особистісні погляди і переконання, якими вони мали користуватися у повсякденному житті.

Важливу інформацію про зміст навчання літератури у XVI–XVII ст. містять поширені тоді рукописні «Азбуковники». Поряд зі статтями енциклопедичного характеру, хрестоматійними матеріалами з популярних книг для читання, вони містять і відомості про розвивальний характер навчання, коли учням пропонувалося не лише списування і вивчення напам'ять, а й самостійне складання за зразком промов, послань, віршів. У такій роботі вчителів однаково цікавив як морально-

релігійний зміст навчання, так і методичні вимоги до організації освітнього процесу. Як зазначає Д. Мордовцев, не можна стверджувати, що метою у ці часи було підготувати достойних служителів церкви, які вільно читатимуть канони [5, с. 46]. Через літературні тексти учням відкривалися широкі можливості застосувати себе у суспільній діяльності. Отже, якщо зміст навчання традиційно залишався релігійним, то значно розвивався його світська складова. Новий вид навчальної діяльності, зокрема написання текстів для використання в різних життєвих ситуаціях, підкреслює посилення практичного характеру літературної освіти.

Практичний характер навчання вже методично оформлено у перших друкованих підручниках - «Букварі» (1574) Івана Федорова та «Граматиці» (1619) Мелетія Смотрицького, що підкреслює зростання уваги до літературного розвитку молоді. Учням пропонувалося вже не лише вивчати різноманітні твори, а й ораторські промови щодо різних життєвих обставин, а провідною вправою була «гра у словесні форми».

На цьому етапі розвитку вітчизняної культури сутність людини розумілася як здатність пізнавати, мислити, засвоювати знання, і саме раціональне мислення вважалося фактором, який вирізняє людину з поміж інших істот і предметів [3, с. 8]. Тому логічно, що все більше навчання в школах набувало розвивального характеру, коли перед учнями ставилося завдання не лише вивчити і традиційно інтерпретувати тексти, а й реалізовувати свій творчий потенціал.

Розробляючи діалектику як мистецтво не зовнішнього, а внутрішнього мовлення, Ф. Лопатинський розумів її як правила мислення або розумових операцій і виділяв, згідно з Аристотелем, три розумові операції. Перша – це споглядання або просте осягнення об'єкта без ствердження або заперечення будь чого. Таким чином людина отримує перші знання про об'єкт. Друга – судження, висловлювання або пропозиція, ствердження чи заперечення, погодження чи непогодження, об'єднання або ділення, як її називають різні філософи. Прирошення знань відбувається у процесі третьої операції – міркування, доведення, логічний висновок тощо, коли людина оперує декількома судженнями [3, с. 22]. Відповідно перші етапи розвитку технології вивчення образів-персонажів помічаємо вже у методичній думці XVI–XVII ст., коли діалектика поступово набувала статусу складової методології навчання і обумовлювала потребу розробки поетапного формування знань, навичок та умінь.

Новий діалектичний характер навчання в школах був зумовлений потребами часу, розвитком країни, її культури та гуманітарної думки. Пізніше у XIX, а особливо у ХХ ст. розроблені та обґрунтовані вченими види розумових операцій позначилися на мотивації теорії поетапного вивчення художнього твору та образу-персонажа зокрема, яке, поряд з іншими, передбачає читання художнього твору, його аналіз, формулювання логічних висновків та оцінок.

Практичний характер навчання зберігається і розвивається у навчальних посібниках і підручниках XVII–XVIII ст., призначених для використання в духовних навчальних закладах (рукописні підручники грецьких вчителів братів Іоаннакія і Софронія Ліхудів, «Риторическая рука» Стефана Яворського, видана у XIX ст., «Поетика» (1705) і «Риторика» (1706–1707) Теофана Прокоповича тощо), де учні «з науками й віри набували». Академічні поетики містили жанри, що мали широке практичне застосування. Розгляд цих жанрів передбачав ґрунтовну роботу над героями твору. Зокрема у процесі вивчення трагедії, особливу увагу вчителі мали зосереджувати на зображені дій і вчинків великих мужів, а у процесі вивчення комедії – на жартівливому зображені життя звичайних людей [7, с. 79]. І хоча

прозові твори Горація, Овідія, Ціцерона, Сенеки було включено до змісту навчання, поєднаній роботи над поняттям про образи-персонажі в літературі не пропонувалося у методиці XVIII ст. Все ж певні складові структури художнього образу детально розглядалися у процесі навчання, що дозволяє стверджувати про важливість цієї літературознавчої категорії у літературному розвитку учнів задовго до офіційного визнання методики навчання літератури як науки.

Етапними у розвиток теорії та технології вивчення образів-персонажів можна вважати роботи М. Щербатова, високо оцінені О. Мазуркевичем, Я. Ротковичем, В. Чертовим та ін.. Описуючи твори давніх і новітніх для свого часу авторів, педагог радив у процесі їх читання і розгляду використовувати філософські, історичні та моральні питання часу [8, с. 481]. Праці вченого можна вважати першим кроком у запроваджені контекстного принципу навчання літератури, формуванні основ аспектного аналізу образів-персонажів. Протягом тривалого часу пропонований принцип не набув належного визнання, але ніколи не втрачав своєї популярності. Змінювалися погляди щодо видів контекстів, обсягу їх впровадження, співвідношення з етапами вивчення художнього твору. Але беззаперечним є його роль у розробці аспектів вивчення образів-персонажів, оскільки саме вони виступають основними засобами втілення різних контекстів. У подальшому розвитку наукових ідей, що формували теорію методики навчання літератури, спостерігається посилення уваги чи то до філософського, чи історичного, чи морального аспекту образів-персонажів, розширяється і сам спектр аспектного вивчення герой твору, що буде науково оформлено вже методикою кінця ХХ – початку ХХІ ст.

На цьому ж етапі розвитку методичної науки активно розвивається ідея аспектного аналізу образів-персонажів. Відомий історик літератури, критик, викладач словесності О. Галахов, продовжуючи практику М. Щербатова щодо філософського, історичного та морального аспекту в аналізі образів-персонажів [1, с. 481], переформулював твердження попередників і уперше наголосив на необхідності врахування соціо-культурних та історико-літературних контекстів у вивченні художніх творів, розширивши та поглибивши їх обґрунтуванням необхідності визначення літературних зв'язків і впливів, традицій і новаторства, основних напрямів, течій тощо. Але у підручнику для середньої освіти він подає лише загальну оцінку художніх творів, розкриваючи розвиток літературної мови, зміну літературних напрямів і стилів, еволюцію літературних жанрів і форм, не зосереджуючи уваги на механізмах літературознавчого аналізу загалом та образів-персонажів зокрема. Вельми значущими в аспекті досліджуваної проблеми є новаторські погляди вченого на зміст аналізу художнього твору, який має враховувати три елементи: особисте, національне і загальнолюдське [1, с. 538]. Таким чином О. Галахов сформулював вже намічений науковий принцип вивчення образів-персонажів – особистісний, та розширив коло аспектів образів-персонажів, які потребують пильної уваги у процесі аналізу художнього твору – загальнолюдський та національний.

У подальшому розвитку методичної науки в різні часи більшою або меншою мірою актуалізувалися різні аспекти аналізу образів-персонажів.

Національний аспект особливо популярним став в українській літературознавчій та педагогічній думці завдяки наполегливій праці І. Франка. Вчений і письменник, розв'язуючи питання національної специфіки літератури, доводив, що прогресивні національні літератури за своїм характером, змістом, духом і спрямуванням – інтернаціональні, але вони ніколи не були безнаціональними. Він завжди переконував, що істинна література глибоко національна за своєю суттю: вона

презентує психічний склад, характер і своєрідне творче бачення народу, відображає конкретні умови соціального і національного розвитку, втілює специфічні характеристики своєї нації, зумовлені історичними і культурними рисами, передові суспільні ідеали тощо.

I. Франко намітив вузлові питання національного контексту вивчення художньої літератури в середній школі: рідна мова, національний характер, національний колорит, специфічна окраса мистецьких творінь, національний «дух». При розгляді художніх творів вчений завжди відштовхувався від того, що національний зміст художньої творчості уясковлюється характеристикою психологічних і культурних ознак народу, формулюючи тим самим доцільність взаємозв'язаного визначення зазначених аспектів у процесі аналізу творів мистецтва слова. При цьому вчений підкреслював, що національна специфіка літератури жодною мірою не суперечить принципам інтернаціоналізму. I. Франко сформулював ряд цінних поглядів на методику вивчення образів-персонажів і художнього твору загалом у школі, але його наукові розробки не мали широкого практичного застосування. Все ж вони суттєво позначилися на розробці змісту національного, культурологічного та психологічного аспектів аналізу художніх образів-персонажів на наступних етапах формування методичної теорії та практики.

Найкращі методисти-словесники 60-80 років XIX ст. прагнули сформулювати наукові основи вивчення творів мистецтва слова загалом та образів-персонажів зокрема у старших класах і забезпечити учнів необхідними для кожної культурної людини знаннями, враховуючи новітні досягнення теорії та історії літератури. Такі тенденції позначилися і на методиці становлення теорії і технології вивчення образів-персонажів у старших класах, коли було розвинуто вже сформульовану Ф. Лопатинським [3, с. 22] потребу поетапного осягнення значимих компонентів художнього твору, їх аналізу у єдності форми і змісту.

Поштовхом до розвитку теорії і технології вивчення образів-персонажів у методиці навчання літератури кінця XIX – початку ХХ ст. були наукові здобутки у галузі психології художньої творчості та літературознавства, зокрема щодо психологізму в літературі. По-перше, спробою врахувати психологічні особливості сприйняття художнього твору юними читачами пояснюється прагнення М. Рубакіна, О. Суворовського, А. Філонова та ін. визначити найпопулярніші твори для читання і вивчення словесності. Дослідники твердили, що увага читачів до пригодницької, детективної та фантастичної літератури зумовлена зображеними в ній активними, сміливими і сильними героями, які більше задовольняють потреби дітей, ніж твори, які викликають співчуття і жалобу.

По-друге, закладаються основи поетапної літературної освіти. За теорією М. Рубакіна, учні молодшого підліткового віку психологічно не здатні об'єднувати окремі емоції в загальне враження, учні старшого підліткового віку переживають вже період «першого пробудження розумового життя, і саме в період ранньої юності «розквітають розумові запити, формуються ідеали та світогляд читачів».

Процесуальна частина технології вивчення образів-персонажів була предметом пильної уваги вчених-методистів у часи реформування освіти революційних часів, коли наголошувалося на методичних підходах та шляхах формування поняття про образ-персонаж: від первинних вражень до глибокого з'ясування художнього смыслу твору, спираючись на творчі сили учнів, використовуючи і розвиваючи їх здібності.

Також на цьому етапі розвитку методичної науки було здійснено спробу зробити поняття про образ-персонаж ключовим у навчанні літератури. С. Абакумов, який

принципово заперечував історико-літературний принцип побудови програм не лише для основної, а й для старшої школи як заскладний для учнів, запропонував тематичний або проблемний принцип розташування матеріалу, коли ключовими були саме образи-персонажі художніх творів.

Учений зробив прогресивний крок у розвитку методичної науки і практики, але намітив хибні підходи до навчання літератури, коли вивчення художнього твору зводилося до вивчення його головних героїв та висновків про відображення в літературі важливих етапів розвитку суспільної свідомості. Пізніше, в 50-70 роках ХХ ст. такий підхід суттєво гальмував навчання літератури і з часом вчені методисти і вчителі-практики почали відмовлятися навіть від пообразного шляху аналізу художнього твору аби подолати хибні стереотипи щодо ідейно-естетичного змісту художньої літератури.

У постреволюційні часи провідним принципом вивчення художнього твору був принцип «через образи – до ідейності», обстоюваний фундатором методики навчання української літератури О. Дорошкевичем, який доводив, що художня література – живий організм, частини якого тісно сплетені між собою, відповідно образи-персонажі – значимий компонент художнього твору, повноцінне сприйняття і розуміння якого відбувається лише за умови формального його аналізу: вивчення художніх образів, композиції, пейзажу, жанру, стилю тощо у тісному взаємозв'язку, що становило окремий розділ методики [2, с. 41]. За оцінкою О. Мазуркевича, О. Дорошкевич прагнув розробити таку методику навчання літератури, яка б не підміняла аналіз твору мистецтва соціологізаторським розбором [2, с. 234], підносилася б ідейно-громадську цінність твору, що переважно зводилося до актуального вже на той час в методиці навчання словесності національного аспекту аналізу, до ознайомлення з самими лише «ідеалами національної інтелігенції, її пориваннями і стражданнями, її історією» і мало сприяти національному вихованню молоді.

Не менш відірваними від політики і соціологізаторства були і лекції та бесіди методичного характеру О. Білецького, який особливу увагу приділяв питанням художності, реалізуючи формальний аналіз художнього твору і обстоював важливість глибокого розгляду проблем творення образів-персонажів, портретних характеристик, мови героїв, пейзажів...

Вчений розробив «загальну програму» опису літературного явища або формального аналізу літературного факту, у центр якої поставив поняття про образ-персонаж. Такий підхід дозволяв аргументовано розглядати інші значимі компоненти твору, а встановлення взаємозв'язку між ними дозволяло простежити етапи розвитку і засоби втілення авторського задуму.

Пропоновану О. Білецьким та Л. Булаховським програму у роботі «Методичні уваги для вчителя старшого концентру трудшколи» (ДВУ, 1027) не можна вважати досконалою. Автори не врахували особливостей сприйняття літератури учнями різних вікових груп, логіки формування теоретико-літературного поняття про образ-персонаж на різних етапах освіти, розвиток поняття у зв'язку з іншими, допускали певний розрив між змістом та формою, не заликали вивчення різних видів контекстів для поглиблого розуміння тексту, обходили увагою способи реалізації контекстів у структурі образів-персонажів. Але її переваги очевидні: увага до найдоступнішого для сприйняття учнів компоненту художнього твору, до письменницької майстерності, образотворчих засобів і мови, прагнення розглядати літературу як мистецтво слова.

Не зважаючи на поверхове тлумачення проблеми літературної освіти учнів у методичній науці 1920-1950 р., розробка теорії та практики навчання мистецтва слова продовжувалася у методичних пошуках В. Голубкова, Г. Гуковського, А. Дегожської, М. Рибникової, М. Соколова, К. Спаської, Л. Троїцького, Т. Чирковської та інших. Саме на цьому етапі наукового розвитку точилася напруженна дискусія про мету і завдання вивчення образів-персонажів у процесі аналізу художнього твору, про місце і роль цього значимого компонента художнього твору у загальній схемі вивчення тексту, про пізнавальне, розвивальне та виховне значення героїв твору у навчально-виховному процесі з літератури. І особливо гостро постало питання про контекстне вивчення образів-персонажів, про необхідність їх аспектного аналізу.

Значно розширили коло проблем для аналізу у процесі вивчення образів-персонажів фахівці в галузі методики навчання української літератури. Так у 60-х роках К. Сторчак, розробляючи загальні проблеми методики, доводить необхідність вивчення літератури не як абстракції, а як сукупності національних літератур, підкреслюючи важливість національного аспекту аналізу для глибокого розуміння творів мистецтва [6, с. 26]. Але усвідомити національну специфіку художнього твору, наголошує методист, можна лише у єдності з його інтернаціональним значенням. При цьому національне та інтернаціональне має виявлятися у всій системі художніх образів. Аналізуючи значення слова «образ», вчений намічає основні напрями аналітичної роботи вчителя: «образ – обрис, зовнішність, подібність; образ – жива, наочна уява; образ – художнє відображення ідей, почуттів у словах фарбах, звуках; образ – створений митцем, актором характер, тип; образ – порядок, спосіб життя тощо» [6, с. 160]. Всі зазначені напрями важливо враховувати, на думку вченого, не лише тому, що образ людина, її характеру є художнім втіленням конкретного і загального у розвитку суспільства, є особливим і робить її подібною до всіх членів суспільства, а й тому, що надає зображеній особистості неповторних, самобутніх рис. Вчений подає приклади грунтовних розборів художніх творів і образів-персонажів, але обходить увагою способи втілення національного і загальнолюдського змісту, не подає методичних рекомендацій, які можна було б застосовувати у практиці навчання.

Суттєво позначилися роботи К. Сторчака також на розробці методики аналізу характеру як складової загального поняття про образ-персонаж. «На основі художнього відтворення відношень характеру до об’єктивної реальності, на основі незлічених зв’язків людини з природою і суспільством література досягає повноти і визначеності змальовуваних нею постатей» [6, с. 164]. Детально викладаючи літературознавчі положення щодо розгорнутої і локальної художньої характеристики персонажа, вчений в зміст аналітичної роботи включає портрет, відомості про попереднє життя, світогляд, дії героя, його переживання, соціально-психологічну обумовленість, особистісні якості (здібності, нахили, уподобання, мотиви поведінки), специфіку зв’язків з іншими образами-персонажами через порівняння, стилістику мови тощо у зв’язку із художніми засобами творення.

Вагомий внесок у розробку проблеми здійснили Г. Беленський, О. Богданова, Н. Волошина, Є. Квятковський, Н. Кудряшев, В. Мараницман, Н. Молдавська, В. Неділько, Є. Пасічник, З. Резта інші.

Учені-методисти сформулювали коло теоретичних понять, які мають опанувати учні старшої школи щодо епосу, акцентували увагу на специфіці зображення образів-персонажів, підкреслили їх специфіку порівняно з ліричними героями ліричного

твору і дійовими особами драматичного, пропонували ефективні підходи, методи та прийоми роботи.

Аналіз наукової літератури переконує, що в методичній науці, без використання відповідної сучасної термінології, поступово формувалася сучасна теорія і технологія вивчення образів-персонажів.

Список використаних джерел

1. Галахов А. Д. История русской словесности, древней и новой / А. Д. Галахов. – СПб, 1879. – Т. I. Отдел 1 : Древнерусская словесность. – 2-е изд. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://library.rsu.edu.ru/blog/wp-content/uploads/elibrary2/oldbook/galafov.pdf>.
2. Дорошкевич О. К. Українська література в школі (спроба методики) / О. К. Дорошкевич. – К. : Книгоспілка, 1921. – 81 с.
3. Лопатинский Ф. Избранные философские произведения / Ф. Лопатинский; сост., вступит. ст. и перевод с лат. А. В. Панибратцева. – М. : ИНФРАН, 1997. – 219 с.
4. Мазуркевич О. Р. Нариси з історії методики української літератури / О. Р. Мазуркевич. – К. : Радянська школа, 1961. – 376 с.
5. Мордовцев Д. О русскихъ школьныхъ книгахъ XVII века : Москва, в университетской типографии, 1862. – 106 с.
6. Сторчак К. М. Основи методики літератури / К. М. Сторчак. – К. : Радянська школа, 1965. – 420 с.
7. Хижняк З. І., Маньківський В. К. Історія Києво-Могилянської академії / З. І. Хижняк, В. К. Маньківський. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 184 с.
8. Щербатов М. М. Сочинения : в 2-х т. / М. М. Щербатов. – М., 1896. – Т. 1. – 351 с.

Summary

Udovichenko Larisa. Problem of the theory and technology of analysis of character images in the modern Ukrainian method of teaching of secondary school students.

In this work we look at main directions of development in theory and technology for analysis of archetypical characters in literary studies. Author defines main principles of literary education and teaching process' creation at different phases in development of methodological science. Special attention is paid to the contribution of Ukrainian scientists-methodologists to the development of technology for studying national and common features of archetypical characters.

Key words: theory, technology, methodology, national, common

Капліенко Анастасія Іванівна – магістрантка факультету української філології та соціальних наук Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Карпінчук Галина Володимирівна – кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник відділу шевченкознавства Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Ключек Григорій Дмитрович – доктор філологічних наук, професор, академік АН ВШ України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри української літератури Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, Почесний професор Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Кудінова Ольга Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов та перекладу Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Кузьменко Володимир Іванович – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Національної академії Служби безпеки України.

Лебідь-Гребенюк Євгенія Михайлівна – кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник відділу шевченкознавства Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Матвєєва Ольга Олексіївна – кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник відділу історії української літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Медведєва Олена Юріївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Мельник Ярослав Григорович – кандидат філологічних наук, професор кафедри загального та германського мовознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Набитович Ігор Йосипович – доктор філологічних наук, професор Університету ім. Марії Кюрі-Склодовської.

Панченко Володимир Євгенович – доктор філологічних наук, професор.

Пастир Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музичного та образотворчого мистецтва Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Погорєлова Алла Дмитрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Поліщук Ярослав Олексійович – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури і компаративістики Київського університету імені Бориса Грінченка.

Райбедюк Галина Богданівна – кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Рева Людмила Володимирівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Рябець Людмила Віталіївна – кандидат філологічних наук, в. о. завідувача відділу діалектології Інституту української мови НАН України.

Савоськіна Тетяна Олексіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального мовознавства, слов'янських мов та світової літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Сівак Тетяна Вікторівна – магістрантка факультету української філології та соціальних наук Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Сквіра Наталія Михайлівна – кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу світової літератури Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України.

Терзі Ганна Анатоліївна – магістрантка факультету української філології та соціальних наук Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Томчук Олег Федорович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Топчій Лариса Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Удовиченко Лариса Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури і компаративістики Київського університету імені Бориса Грінченка.

Фарина Наталія Григорівна – кандидат філологічних наук, науковий співробітник Інституту франкознавства Львівського національного університету імені Івана Франка.

<i>Кузьменко В. І.</i> Бранець неспокою: на пошану 75-річчя Григорія Штоля.....	97
<i>Лебідь-Гребенюк Є. М.</i> Жанрова специфіка щоденника П. Куліша.....	105
<i>Матвеєва О. О.</i> Концепт «чесності з собою» в контексті індивідуального буття (на матеріалі «Щоденника» В. Винниченка).....	109
<i>Медведєва О. Ю.</i> Структура онімного простору лірики поетів Придунав'я.....	116
<i>Мельник Я. Г.</i> Неправда, обман у сценаріях комунікативної поведінки (на матеріалі української народної пісні).....	120
<i>Набитович І. Й.</i> Мікроісторії як фрактальне ядро історіософських ідей у романі Миколи Лазорського «Степова квітка».....	129
<i>Панченко В. Є.</i> Поема Миколи Бажана «Дебора»: творча історія.....	139
<i>Пастир І. В.</i> Простір мистецтва як художньо-педагогічний феномен.....	147
<i>Погорєлова А. Д.</i> Інтертекстуальна парадигма авторського тексту Юрія Липи.....	152
<i>Поліщук Я. О.</i> Література і соціум: виклики нової епохи.....	158
<i>Райбедюк Г. Б.</i> Україноцентризм життетворчості Володимира Підпалого....	165
<i>Рева-Левшакова Л. В.</i> Наративні концепти творчості В. Підмогильного: сучасна інтерпретація.....	173
<i>Рябець Л. В.</i> Іменникова словозміна в українських діалектах: способи і методи представлення.....	179
<i>Савоськіна Т. О.</i> Діалогічність монологічного мовлення в романі О. С. Пушкіна «Євгеній Онегін» (російською)	184
<i>Сівак Т. В.</i> Інвективна лексика в художньому дискурсі Ірен Роздобутько.....	189
<i>Сквіра Н. М.</i> Україна, Сибір і Далекий Схід у творчості Івана Багряного та Василя Стуса.....	195

<i>Терзі Г. А.</i> Інтимна лірика Володимира Підпалого: чуттєві й духовні виміри тексту.....	206
<i>Томчук О. Ф.</i> Націосентричні інтенції Михайла Драй-Хмари.....	212
<i>Топчій Л. М.</i> Експресивні особливості парентетичних конструкцій у сучасній газетній мові.....	217
<i>Удовиченко Л. М.</i> Проблема теорії та технології аналізу образів-персонажів у сучасній українській методиці навчання учнів середньої школи.....	223
<i>Фарина Н. Г.</i> Динаміка синтаксичної структури художнього тексту Івана Франка.....	230
<i>Фоміна Л. Г., Бобогло М. Г.</i> Міфопростір лірики поетів Придунав'я.....	237
<i>Харчук Р. Б.</i> Ілюстрації Т. Шевченка до «Історії Суворова» як протокомікс.....	243
<i>Циганенко Л. Ф.</i> Формування етнічної толерантності студентів університету в полікультурному просторі українського Подунав'я.....	255
<i>Циганок І. Б., Барбан К. С.</i> Концепт смерті у мовотворчості Галини Пагутяк.....	258
<i>Шевчук Т. С.</i> Василь Наріжний і Грузія: на зламі епох.....	262
<i>Щетиніна С. В.</i> Художня мова як код національної ідентичності Марії Матіос.....	274

Кузъ
1

ФІЛОЛОГІЧНІ ДІАЛОГИ

Лебіс

Мамо
(

Медв
І

Мель
Я

Наби
Н

Панчи

Паст

Погор
Ј

Поліц

Райбен

Ревак-
ії

Рябец
п

Савос
«

Сівак
Р

Сквір
В

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Технічний редактор – Градинар Г.І.

Підписано до друку 25.07.2017. Формат 60x90/8.
Ум. друк. арк. 23,5. Тираж 300 прим. Зам. № 430

*Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Ізмаїльського державного гуманітарного університету*

Адреса: 68610, Одеська обл., м. Ізмаїл, вул. Рєпіна, 12, каб. 208

Тел.: (04841) 4-82-42
E-mail nauka_idgu@ukr.net